

Mudrák, rozkolník a selský prorok. Kojan v Holečkových *Našich**

Michal Charypar

Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha
charypar@ucl.cas.cz

SYNOPSIS

A Sage, Schismatic, and Peasant Prophet: Kojan in Holeček's *Naši*

This study re-examines the existing scholarship on Josef Holeček's seminal multi-volume novel *Naši*. In the first part, it considers various approaches to *Naši* over the course of more than a century of literary scholarship on Holeček's work. In this context, it also seeks to clarify and correct interpretations of its protagonist, the peasant Kojan, thus revealing productive antinomies that effectively disrupt the predominately monumentalizing conceptions that have characterized this scholarship to date. Finally, it considers Holeček's *Naši* within the scope of various literary -isms and traditions, drawing from the new pluralistic model of poetics for the Czech prose on which this study is based.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

Josef Holeček; česká próza; literární věda; interpretace; literární poetiky / Josef Holeček; Czech prose; literary studies; interpretation; literary poetics.

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366680.2024.13>

S interpretací *Našich* Josefa Holečka a s jejich přesným zařazením a oceněním vůbec má literární historie dávný, dosud nevyřešený problém, ba dokonce se zdá, že celistvý výklad tohoto autorem neukončeného díla není ani možný. Jde o jeden z nejrozsáhlejších literárních textů v češtině, který lze pro jeho úhrnnou délku zhruba pěti tisíc tiskových stran přečíst jednou, nejvýš dvakrát za život. K tomu přistupují další tisíce stran souvisejících materiálů zveřejněných tiskem i rukopisných, uložených v pozůstalostních fondech. Ke zpracování rukopisných pramenů nebudeme ani zde mít příležitost a přenecháme je budoucímu editoru Holečkova *opus magnum* nebo výboru z něj. Usilujeme mnohem skromněji o základní interpretační shrnutí tohoto díla v jeho tištěné podobě, se zaměřením k jeho ústřední postavě, stožickému sedláku

* Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i. (RVO: 68378068). — Při práci na textu byly využity zdroje/ služby výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90136).

Kojanovi, a zároveň o jistou polemiku s některými stávajícími výklady Kojana včetně autorových vyjádření o něm v různých paratextech k *Naším*. Náš výklad, akcentující umělecky plodnou rozporuplnost a problémovost Kojana, lze chápat i jako jistou alternativu k nedávné práci Martina Hrdiny (2018). Nedílnou součástí tohoto výkladu je spektrum různých literárních poetik a tradic, jež se do *Našich* promítají.

1. NAŠÍ V LITERÁRNÍ VĚĚ

Od Holečkovy smrti roku 1929 *Naši* jako celek¹ nevyšli. Objevují se jen jako výběry či neúplné edice, z nichž připomeňme zvláště vydání prvních čtyř knih, připravené v letech 1949 až 1959 Františkem Hanušem, a dvojsvazkový výbor Bohumila Svozila z roku 1973. Setrvale, už od edic počátečních svazků, přítom byli *Naši* oceňováni kritikou. Jaroslava Janáčková připomněla hned pěti recenzí úvodní části první knihy *Jak u nás žijou i umírají* (1898), v nichž se o Holečkově díle nadmíru příznivě vyjadřují kritici z různých názorových pozic a ve spektru dobových periodik: v mladočeských *Národních listech* (Jan Voborník), ve vládních *Pražských novinách* (Josef Karásek), v apolitickém literárním časopisu *Lumír* (F. X. Šalda), v realistické *Naší době*, jejíž kritika nenalézá v uplynulém roce k Holečkově knize ani přibližné přirovnání (Anonym 1898, s. 73), a v *Rozhledech* (F. V. Krejčí).² Doslova tristně přesto dopadal odbyt svazku. Zmíněné recenze podle Holečkových údajů přiměly ke koupi jen asi 60 čtenářů, celkově se prý prodalo nějakých 110 exemplářů. „Očividný nepoměr mezi uznáním kritiky a minimálním zájmem čtenářským (a obchodním)“ (Janáčková 2012, s. 153) vedl samého Holečka k vydání článku, až moralistně kritizujícího české literární obecnost, že si prý více hledí karet a hospod nežli čtení a že „k mým *Naším* v pravém slova smyslu obrátilo se zády přes to, že mu byli vážnou kritikou doporučováni“ (Holeček

-
- 1 *Naši* byli vydáni celkem ve dvanácti svazcích, obsahujících devět ukončených knih a další fragmenty: 1/1 *Jak u nás žijou a umírají*, 1898 — *Leto* (pak jako *Frantík a Bartoň*), společně 1901; 2/2 *Bartoň*, 1902; 3/3 *Výprava*, 1903; 4/4 *Boubín*, 1906; 5/5–6 *Adamova svatba*, 1907; 6/7 *Rok smrti*, 1908; 7/8 *Mraky. Vojna 1*, 1909; 8/9 *Emisaři. Vojna 2*, 1921; 8/10 *Emisaři* (pak jako *Křtiny*). *Vojna 3*, 1922; 9/11 *Máje*, 1923; 10/12 *Šlechtic a sedlák*, 1930. Poslední, už posmrtný svazek obsahuje patrně zárodky dvou dalších dílů, nazvaných *Samota a Šlechtic a sedlák*. Jak upozornila vydavatelka svazku, Holečková dcera Jelena, tyto názvy „jsou autorovy, chystal je pro samostatné díly NAŠICH. Samostatnou knihou, snad dvanáctou, měla být též ANÝŽČINA SVATBA“ (Holečková 1930, s. 436). — Zárodek vstupní části první knihy „*Jak u nás žijou i umírají*“ vyšel o deset let dříve ve sborníku *Umělecké besedy*, redigovaném autorem (Holeček 1888), a pro knižní vydání byl rozšířen na několiknásobek (ke srovnání obou verzí viz Janáčková 1969, s. 118–119, rozšířeno 1989, s. 121–123). Časopisecky byly rozsáhlé partie *Našich* publikovány už před první světovou válkou až po kompletní *Máje* (p. t. *Bouře*), a to ve *Květech* (1901, 1905–1906, 1911–1913), *Lumíru* (1900–1901, 1903), *Zvonu* (1902) a *Moravskoslezské revui* (1909–1911; Voborník 1913, s. 93–95, zde doplněno). Po dobu trvání války bylo vydávání veškerých Holečkových spisů cenzurně zastaveno, obnoveno bylo teprve v polovině roku 1918 (Charypar 2015, s. 553, 559).
- 2 Výčet Janáčkové není úplný, můžeme uvést ještě další příznivé recenze Ladislava Quise ve *Světězor*u nebo Jindřicha Vodáka v *Besedách Času*.

1899, s. 131).³ V témže článku Holeček podává informaci o své dlouholeté zkušenosti s vydáváním knih vlastním nákladem (tamtéž, s. 130); tak vyšli i první *Naši*⁴ — a soudíme, že právě zde, vzhledem k absenci standardní propagace a reklamy, jichž by byla schopna zavedená nakladatelství, je spíše třeba hledat příčiny obchodního neúspěchu svazku, kontrastujícího s dobovým úspěchem uměleckým. Sám Holeček se později dohodl na spolupráci s renomovaným pražským nakladatelem F. Topičem a roku 1909 u něho začal vydávat své sebrané spisy, jichž pak vyšlo pětadvacet svazků, zahrnujících také reedice a prvoedice nových knih *Našich*. A tento počín už nelze považovat za neúspěch, třebaže prodejnost jednotlivých svazků patrně ani zde nebyla závratná a Holeček se jen zlomkem svého díla dovedl zapsat do paměti čtenářů dalších generací.

Chvála *Našich* od kritiků různého věku i stanoviska — se kterou se v této míře patrně nesetkali ani slavnější a populárnější Holečkoví vrstevníci Jirásek či Rais — přetrvávala po dobu autorova života. Přicházela nejen od recenzentů jednotlivých svazků,⁵ ale autorovi též přinesla monografická shrnutí jeho činnosti z pera uznávaných badatelů. O jedinečnosti Holečkových prací i mimo rámec české kultury byl přesvědčen Jan Voborník, který podrobil zevrubnému rozboru tehdy známé části *Našich* a pokusil se jako první o jejich souhrnnou interpretaci (až po *Máje*; Voborník 1913, s. 56–119). Povšiml si mimo jiné, že Kojanova filozofie selství, založená na křesťanské schopnosti sebeobětování, nesouhlasí s učením Lva Nikolajeviče Tolstého o neodpírání zlu násilím. Zlo je podle Holečka v duši a jeho činění ve skutečnosti neohrožuje napadeného, nýbrž konatele (tamtéž, s. 97–98). Emanuel Chalupný později poměřoval *Naše* s díly předních klasiků literatury 19. století, ale i s Homérem a *Mahábháratou*. Stavěl je výše než *Sedláky* (*Chłopi* 1–4, 1904–09) Władysława Stanisława Reymonta,⁶ který nedávno předtím, roku 1924, získal za svoji selskou epopej Nobelovu cenu. *Naši* jsou podle něho „nejen ethnografický obraz, jako Reymontovi *Chłopi*, s nekonečným bohatstvím postav selských a jejich přátel i škůdců, s plastickým zpodobením venkovského života jihočeského [...], nýbrž zároveň pravá filosoficko-básnická apotheosa českého sedláka, pozdvižená do výšin humanitního ideálu náboženského“ (Chalupný 1928, s. 459). Postěžoval si také, že „Holečkova epopej o venkově českém, jež i monu-

3 Svě zklamání tehdy vylíčil i J. V. Sládkovi, viz mj. Holeček 1924, s. 319–320.

4 Třebaže byla vstupní část prvního svazku *Jak u nás žijou a umírají* vydána roku 1898 samostatně (a byla tak i recenzována), žádná větší knihovna dnes takový výtisk neneviduje. Vykládáme si to nízkým prodejem a tím, že autor o tři roky později, v červnu 1901, pravděpodobně k nerozprodaným výtiskům přivázal nově dopsané *Leto* a obě části pak distribuoval jako jeden svazek.

5 Příkladem může být F. X. Šalda, obvykle se jinak odklánějící od realistů starší generace. Už u prvních *Našich* oceňuje prostosrdečnost a čistou poezii knihy, která je údajně „bez pretensí pojatá a provedená“ a honosí se „uměním opravdu psychologickým a sociologickým“ (Šalda 1951, s. 277). Jeho nadšení o nic nezesláblo ani po desetiletích, když publikoval hned dvě recenze *Máji*, v nichž *Naše* mj. přirovnal k homérským eposům (Šalda 1963a; 1963b). Kvitoval i poslední, posmrtně vydaný svazek *Našich* (zde Holečka připodobnil mj. k Mistralovi) a ve výčtu nejhodnotnějších počínů soudobé české prózy jmenoval *Naše* a jejich autora jako první příklad (Šalda 1991a, s. 68; 1991b, s. 156).

6 V prvním českém překladu Karla V. Rypáčka vyšlo toto dílo v letech 1920 až 1921 pod názvem *Chłopi*.

mentální dílo Reymontovo daleko předčí rozměry a významem, zůstává nepovšimnuta“ (Chalupný 1926, s. 6).⁷

Už od třicátých let však mimo referáty o posmrtně vydaných knihách zaznamenáváme znatelný úpadek zájmu o Josefa Holečka. Snahu aktualizovat Holečkův odkaz po roce 1948 mj. prozrazuje reedice čtyř svazků *Našich*, ovšem doslovy, jež ji doprovázejí, hrubě zkreslují smysl díla. Určující tu byl zřejmě doslov Julia Dolanského k *Barťoňovi*, konfrontující ideje Jana Kojana s marxismem. Autor vítá „kojanovštinu“ jako předstupeň údajně nastupujícího sociálního řádu, ale z hlediska marxistické vývojové teleologie odmítá Holečkovu představu o neproměnnosti venkova i nedocení roli dělnictva:

Není pochyby, že Kojan měl na mysli komunistickou, beztřídní společnost. Ale mylně se domníval, že ji může uskutečnit rolnictvo. S hlediska středního sedláka žádal, aby se dostalo půdy všem, tak, aby neměl nikdo ani mnoho, ani málo (Dolanský 1950, s. 468).

Dolanský Holečkovu myšlenku obrací doslova naruby s pomocí přijaté ideologie padesátých let — zatímco Holeček svým *Selstvím* (1928) i *Našimi* hlásá obnovu dávných venkovských tradic, jež podle něho stále trvají pod nánosy moderní doby,⁸ Dolanský *Našim* imputuje představu o budoucí obrodě, již nepřinesou sedláci se svou neochotou ke změnám a majetnickým vztahem k půdě, ale dělnický komunismus přicházející z Ruska. Dolanský proto Kojana vnímá jako nepravdivou postavu, ač programově trvá na Holečkově realismu. Obdobně postupují autoři doslovů k dalším knihám a kritizují pojetí venkova, jež nerozpoznává hrozbu nastupujícího kapitalismu (Hanus 1958), či „autorovo idealisování minulosti a nepochopení současnosti“ (Pohorský 1959, s. 459). Holečkův realismus přesto u tehdejších literárních historiků zůstává takřka mantrou. Můžeme snad souhlasit, že „pravda“ *Našich* není přítomna v explicitních výrocích vypravěče nebo jeho postav, ale musí se hledat ve skrytějších vrstvách textu. Bohužel v doslovecích marxistů byla předzjednaná „pravda“ dosazována podle panující ideologie.

Není tak divu, že Jaroslava Janáčková později odmítla realismus *Našich*, když napsala, že nejsou román realistický ani regionální, ale inklinují k mýtu a „těží z folkloru, z Bible, z moderní poezie i z lyrizované prózy“ (Janáčková 2012, s. 149; obdobně už Janáčková 1969, s. 139). Její příspěvky o Holečkově, až do listopadového převratu nejvýznamnější vůbec, jsou vesměs nesené snahou o žánrové určení *Našich* ne jako románu, ale moderní epopoje. Janáčková znovu objevila a potvrdila

7 Jak doložila Krystyna Kardyniová-Pelikánová srovnáním několika tzv. panoramatických románů, ve skutečnosti má z české literatury k *Sedlákům* blíže *Rok na vsi* bratřů Mrštíků, mj. už svým soustředěním obsahu do ročního cyklu (Kardyni-Pelikánová 1975, s. 265–268; tyto poznatky se pokusil srovnáním s modernistickým pojmáním venkova u Čechů a Poláků doplnit Poslední 2004).

8 Přemysl Blažíček o Holečkově právem říká, že „předobraz spásné budoucnosti nachází v mizející minulosti, v patriarchálním selství, v moudrosti a životním řádu předků“ (Blažíček 2014, s. 12). V úvodních kapitolách *Selství* Holeček přímo hovoří o nadcházejícím návratu „zlatého věku“ (Holeček 1928).

nadprůměrnou uměleckou kvalitu, ne-li až výjimečnost *Našich*. Ve svých pracích si všímá různých „prostředků poetického ozvláštňení“ všedního (Janáčková 1969, s. 134) na všech rovinách textu a naznačuje, že navzdory archaizujícímu námětu Holeček svou básnickou idyloou vytvořil dílo v plném smyslu moderní. Tento svůj výklad však Janáčková opakovaně vztahuje pouze k prvním třem „nedějovým“ knihám *Našich*, jež pokládá za nejvlastnější výraz Holečkovy prózy, a odklání jej od všech navazujících částí. Ty naopak z jejího pohledu působí neumělecky a pracují s „tezí, traktátem, ideologizujícím schématem“, jež jsou v rozporu s „intenzívním poetickým zřením“ úvodních knih (tamtéž, s. 122). Současně těmto novějším knihám počínaje *Boubínem* Janáčková přisuzuje zvýšenou míru dějovosti ukazující, že autor v nich literárně slevil z původních vysokých nároků. Vcelku tak podle jejího názoru pozdější *Naši* přecházejí „v totalizující podřizování jedince celku, postavy principu, poetizace beletrizaci a schématu“ (tamtéž, s. 140).⁹ Proto též v předmluvě ke Svozilovu výboru Janáčková otevřeně říká, že jeho koncepci vedla snaha „vyvázat alespoň zčásti Holečkovy originální básnické prózy ze slovesně i myšlenkově rozporuplného celku“ (Janáčková 1973, s. 5). Naznačuje ostatně, že změna ve stylizaci *Našich* v novějších částech mohla souviset i s autorovým úsilím o prolomení čtenářského nezájmu, tzn. že další části mohly vycházet více vstříc většinovému čtenáři, ovšem bez uměleckého úspěchu:

Pozdější knihy Našich, konstruované dějově a inspirované zřejmě mj. periferním románem, nasvědčují tomu, že rezignace na masového čtenáře [v úvodních knihách, M. Ch.] neměla dlouhé trvání. Pokus získat ho však nevyšel (Janáčková 1989, s. 153).

Celkově k vývodům Janáčkové poznamenejme následující: Neodmítáme její proměnlivou charakteristiku *Našich*, která koneckonců odráží dlouhý vývoj textu, ani rozdílné hodnocení různých částí. Nelze se nicméně soustředit pouze na úvodní knihy, snažíme-li se o pochopení Holečkova textu jako relativního celku a o jisté syntetizující pojetí jeho protagonisty Kojana, jemuž věnujeme ústřední kapitolu našeho pojednání.

Doslova žeň nových poznatků o *Našich* přinesla práce Přemysla Blažíčka, jediná, navíc teoreticky fundovaná knižní monografie o tomto díle. Vznikala na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, vydána však byla teprve po převratu. Vychází z koncepce „naivity“, již autor nevnímá pejorativně, ale zobecňuje ji v neutrálním smyslu jako něco nezpochybnitelně prazákladního, co je i nervem „komplexního smyslu“ *Našich* (Blažíček 2014, s. 32) a zdrojem jejich „epičnosti“. Nejde jen o naivitu obsahovou, o to, co dílo „tvrdí“ (tedy na úrovni příběhu, praveno se Seymourem Chatmanem), ale snad ještě více o způsob, „jímž se naivita uplatňuje při utváření světa celého cyklu“, o to, „čím dílo je“ (tedy spíše na úrovni vyprávění; tamtéž). „Naivita je nutným výcho-

⁹ Není v této souvislosti bez významu, že v doslovu k výboru z *Pera* Janáčková hovoří o Holečkově osobnostním vývoji a rozlišuje mezi mladým a odbojným autorem na jedné a starým a „rozšafným“ na druhé straně, se zjevnou sympatií k tomu prvnímu: „Stává se, že mladého Holečka, plného odbojnosti a činorodého neklidu, tvrdohlavého, ale tolerantního, občas v *Peru* zastíní Holeček starý, velebitel patriarchálního selství, konzervativní rusofil a slovanofil, jakým se autor stával od závěru století“ (Janáčková 1976, s. 389).

diskem umění vůbec“ (tamtéž, s. 109), a právě v ní Blažíček nalézá epický řád *Našich*. Už dětské vidění světa v prvních dvou knihách podle něho „předznamenává navití Holečkových sedláků“ (tamtéž, s. 22) a dodává jeho vyprávění kouzlo prostoty, jež jako by vycházelo ze zdrojů nejstarší epiky:

Tak totiž na nás klasická díla epiky, eposy, skutečně působí: protože jsme ztratili smysl pro význam zjevování, zpřítomňování věcí ve starých eposech a domníváme se, že „věc“, o níž jde, je rozvíjení příběhu, pocítujeme epickou šíří jako zbytečně zdržování (tamtéž, s. 118).

Epická šíře *Našich*, odrážející autorovo úsilí o co nejpomalejší progresi děje, tak není totéž co nudnost či rozvláčnost, ale vlastně návrat ke kořenům literatury. Přesto ji Blažíček u Holečka traktuje i v negativním smyslu, neboť v jejím důsledku vzniká ve fikčním prostředí *Našich* „jediná a jednotná, pevně vymezená viditelná a slyšitelná skutečnost s jednoznačným daným smyslem“ (tamtéž, s. 58). Rys apodiktičnosti, prosvítající některými partiemi Holečkova textu skutečně výrazně, jasně kontrastuje s moderním liberalismem doby, kdy Naši vznikali, natož s atomizovaným světovým názorem dneška. Proto „ani při sebekladnějším hodnocení *Našich* nelze popřít fakt, že tehdejší a tím méně nyní čtenář v nich nenachází tu problematickou nehotovou skutečnost, v níž a s níž sám žije, že se při četbě Holečkova cyklu musí přenést jakoby do jiného světa, než je jeho vlastní“ (tamtéž, s. 61). S ohledem na výše řečené působí možná překvapivě Blažíčkův poznatek, že největší sugestivita sice náleží počátečním partiím *Našich*, ale teprve čtvrtá až devátá kniha s sebou „v plné míře přináší onen epicky totalizující nárok, jenž vytváří monumentalitu díla“¹⁰ (tamtéž, s. 17). Podobně jako před ním Janáčková se nicméně i Blažíček domnívá, že „slabost *Našich* má na svědomí především Holeček-prorok“ (tamtéž, s. 13) z pozdějších partií. Také on vychází více z první třetiny Holečkova díla než z jeho novějších knih, třebaže i k nim bohatě odkazuje.

Svou důkladností a objektivitou Blažíčkovy studie převyšuje standard ostatních prací o Josefu Holečkovi, právem však nebyla přijímána zcela bez výhrad. Blažíčkovy pojetí navití plně nevystihuje intenci Holečkova psaní (to z Holečkova pohledu zřejmě vůbec není „naivní“, ale pravdivé a zároveň společensky kritické), byť průlomově charakterizuje některé jeho důležité rysy. Blažíčkův postoj, podle něhož jsou aristokratické postavy ve světě příběhu slepé vůči tomu, že se pohybují v téže skutečnosti jako jim poddaní sedláci, odmítá Daniel Soukup jako „monistický“, nereflektující dostatečně Holečkův sociální „dualismus“ (Soukup 2013, s. 158). — Soukup ve své studii o *Našich* analyzuje zejména Kojanovo pojetí sedláka jako „středu“, úběžníku, okolo něž je uspořádána celá lidská společnost (tamtéž, s. 160n.; pojednáme o tomto tématu dále v souvislosti s Kojanem). Tento „střed“, který je nepřehlédnutelně také vesnickou elitou, Soukup poměřuje s „okrajem“ či „podzemím“ společnosti. Příklad

10 Onen „totalizující nárok“ se v kontextu Blažíčkovy práce ukazuje jako negativní. Připomeňme, že realismu obecně bývají někdy vytýkány totalizující tendence při zobrazování světa, které lze však vysvětlit ontologickou snahou realistů o nalezení pravdy (Shaw 1999, s. 94; srov. Charypar 2021, s. 46). V *Našich* jsou totalizující tendence oslabeny zjevnou multiperspektivní povahou díla (viz níže).

pro ně nachází ve způsobu zpodobení „cikánského“ stereotypu v *Samotě* (sv. 10/12), kde do světa *Našich* epizodně vstupují romské postavy, představující v jihočeské vsi prvek cizorodé exotiky, mj. krásná tanečnice Agnia (tamtéž, s. 172n.; Holeček 1930, s. 103n.).

Dále se zmiňme o článku Dobravy Moldanové, naznačujícím docela jinou interpretaci, než jakou podávají předchozí badatelé. Moldanová vychází z vnitřní rozeklanosti světa *Našich* a hodnot, jež ztělesňují jejich postavy. V „rozporu s tím, jak autor své hrdiny vymezil“ v úvodní části první knihy, samotné vyprávění ukazuje Naše „jako společenství plné vnitřního napětí, daného tu nejrůznějšími animozitami, často malichernými, které rozdělují sousedy, rozbíjejí letitá přátelství a zasévají mezi nimi nehasnoucí nenávisť, tu výraznými konflikty hlubších příčin a vážnějších dopadů. Navíc je toto prostředí velmi nepřátelské k těm, které tak či onak vnímá jako jiné“ (Moldanová 1999, s. 267). Jde nejen o výslovnostní spory mezi „pudáky“ a „půjdáky“, ale též o hostilitu sedláků vůči Židovi (Lepoldka) či Romům. Holečkovi „naši“ jsou tak současně výrazem odporu vůči „cizím“, obrazem předsudků a nesnášenlivosti, jenž je jaksi vedlejším produktem díla, které chtělo „utvrzovat národní uvědomění“ (tamtéž, s. 270). V úvaze Moldanové, jež se svou lehkou podvratností možná jeví jako modernější dnes než před čtvrtstoletím, kdy byla napsána, jsou tedy Naši nejzajímavější svým nezamýšleně kritickým obrazem české sebereflexe: „dílo, které bylo míněno jako oslava našich národních, nebo alespoň krajových ctností, nastavuje bezděky zrcadlo negativním rysům českého provincionální[ho] izolacionismu, přílišnému zahledění do sebe“ (tamtéž).

Konečně upozorníme na pozoruhodnou studii Martina Hrdiny, zabývající se recepcí *Našich* a jejich autora z hlediska krajové paměti a v tomto smyslu podávající též interpretaci Kojanovy ideologie selství (Hrdina 2018).¹¹ Hrdina připomíná významný komemorační akt, založení vesnice Holečkov v kraji *Našich*, a cituje zejména ty složky Kojaných úvah, které propojují selskou tradici s budoucností a k nimž se v některých případech veřejně hlásil i sám spisovatel. Ve snaze o definování ideového jádra *Našich* tak trasuje možné souvislosti mezi různými tematickými prvky díla od učení náboženských reformátorů Husa a ještě více Chelčického přes soudobou problematiku fideikomisů až po chiliastickou vidinu světového řádu založeného na obnoveném vztahu k půdě. Jsou to zároveň prvky, jimiž měl Kojan ladit s Holečkovým vlastním smýšlením. Pasáže agrárnícké ideologie však vnímáme jako nejméně umělecky produktivní složku *Našich*, zatíženou nadto silným didaktismem. V našem výkladu se ve snaze připojit jiný možný pohled na Kojana a také (velmi volně) ve stopách vzpomenuté práce Moldanové naopak obrátíme k tomu, čím je u Kojana rozrušováno harmonizační a bezproblémové pojmání jeho osoby. Holečkův sedlák nás tu bude zajímat především po poetologické stránce, způsobem svého fungování v textu díla.

11 Některé další Kojanovy reflexe o selství komentuje Hrdina i později (Hrdina 2021, s. 223n.). — Jako etnohistorickým dokumentem o životě jihočeských venkovanů v druhé polovině 19. století se — pro nás diskutabilně — *Našimi* zabýval Pavel Novák (2000).

2. KOJANOVSKÉ ANTINOMIE

V přednášce pronesené v lednu 1928 Josef Holeček o svém Kojanovi říká:

Mluvčím jihočeské — a možno říci i české — národní moudrosti je v Našich sedlák Jan Kojan.¹² Prvky kojanoštiny našel jsem u svého nebožtíka otce, z nich bylo nutno vypracovati celý systém myšlení a vybudovati celého muže (Holeček 1928, s. 374).

V knize *Selství*, kde je tato přednáška otištěna, hovoří Holeček o rodové inspiraci *Našich* také v souvislosti se svou dětskou procházkou s otcem na kopec poblíž rodných Stožic, která patřila k jeho iniciačním vzpomínkám z doby před rokem 1860:

[...] věnoval jsem se vypravování o tom světě, na který mi oči otevřel můj nebožtík otec, když mne onoho nezapomenutelného dne vyvedl na Bušavou, ukázal mi svět, který se nám pod nohama rozkládal, a vtiskl mi do ruky klíč od něho (tamtéž, s. 298).

Je pravděpodobné, že do postavy Kojanova syna Bartoně vložil Holeček některé prvky ze své autobiografie. Např. o svých raných stavech snění, blízkých těm Bartoňovým, nebo obsáhle o svém dětském náměsícnictví píše ve vzpomínkovém *Peru* (Holeček 1922, s. 92n.). Zásadní je pak vztah k otci jako k nejvyšší autoritě. Přestože interpretaci *Našich* z toho vyvozovat nelze, témata potenciálně autobiografická nebo otevřeně vyjadřující autorské postoje se v nich jednoznačně objevují. V ideové struktuře díla byla včleněna do patriarchální idyly. Tak bývají Holečkovi *Naši* odedávna bráni coby „obraz ctnosti a silných stránek národních“ a jejich mluvčí Kojan jako „buditel, idealista a reformátor“ (Voborník 1913, s. 65, 121), jako archetyp selství a příkladný Čech, a odlesk tohoto pojmání Kojana se zpětně odrazil též v kulturněpaměťovém obraze autora.

Vžitá představa o Kojanovi jako o nezpochybnitelném vzoru jihočeského sedláka však podle našeho názoru neodpovídá podání v *Našich*. Nemůžeme ani s plnou jistotou tvrdit, že je Kojan jejich čelný protagonista — tak se jeví jen v některých partiích, v jiných ale figuruje okrajově nebo vůbec.¹³ Žádná z knih není po něm pojmenována, zato najdeme v *Našich* části s názvy *Bartoň*, *Boubín* či *Adamova svatba*. Protagonisté jednotlivých knih a kapitol porůznu zastihují Kojana personálně i názorově. Děje se tak v souladu s celkovou kompozicí *Našich*, jejichž části na sebe většinou nenavazují jako pokračování, ale častěji poskytují alternativy a doplnění k dějům líčeným dříve s jiným důrazem. Linearitu děje takto v *Našich* nahrazuje multiperspektivní paralelnost, jež znemožňuje koncentrovat příběh okolo jediné ústřední postavy a jejího

12 Jinde Holeček píše o své myšlence „básnický vytvořiti typ českého člověka, který by byl vtělením národní moudrosti české“ a zároveň „blízký rodák Petra Chelčického“ (Holeček 1919a, s. 29).

13 Dobrava Moldanová označuje jako hlavní docela jiné postavy: „Ústřední příběh, který se táhne všemi deseti knihami *Našich* a je jejich svorníkem, je příběh lásky Anýžky Bakulouc k Vítkovi Tenderouc, jihočeské Julie a Romea ze Stožic. Je příběhem sousedské nesnášlivosti, hloupé a ješitné zášti dvou bohatých furiantů, kteří málem zničí život svým dětem“ (Moldanová 1999, s. 267).

subjektivního stanoviska. I přes své nebývalé rozměry též proto dílo pokrývá jen relativně krátký časový úsek let 1860 až 1866 a pouze v letmých retrospektivách vyprávěče nebo postav tematizuje i dvě předchozí dekády. Vyprávěný čas se může jevit až jako nehybný,¹⁴ ve skutečnosti se však rekurentně vrací a v dalších fázích vyprávění přináší vždy nové pohledy na události a postavy — včetně Kojana, který se takto ku prospěchu díla vyjevuje jako problematický a nejednoznačný.

Blažíčkově tvrzení, že postavy *Našich* „jsou jakoby z jednoho kusu, vyhraněné, bez komplikovanější psychiky a bez vývoje“ (Blažíček 2014, s. 40), odpovídá spíše jen vnějšímu dojmu, jaký lze získat čtením některé jednotlivé knihy *Našich*. Holeček vůbec vykresluje své postavy pouze naphled jako pevné a určité. V horizontu celku podléhají změnám a relativizacím vlastního určení v ději. Podle F. X. Šaldy jsou také díky tomu „jen málokde schémata“: i příkladný zlotřilec kníže Egon se ukazuje jako „člověk přístupný lidskému cítění“, mj. pokud jde o jeho nemanželskou dceru (Boubínovu ženu Marjandl) a vnuka,¹⁵ a podobně ani jeho protipól Kojan není „žádný hastroš dokonalosti“. Je sice „[č]lověk veliké vnitřní jemnosti, hloubavý a myslivý, něžný a sebeobětovný, dokonalý křesťan trochu k podobě Chelčického, a přece, když jej urazí pacholek, skočí po něm a bije ho rozporkou, div ho neubije...“ (Šalda 1963a, s. 333). I sám Blažíček dospívá k víceznačnému chápání Kojana prostým srovnáním první a druhé knihy *Našich*. Jestliže v počátečních vystoupeních, údajně ukazujících jeho bezelstnost a neschopnost přetvářky, Kojan odpovídá jeho koncepci naivity, už v *Bartoňovi* se stává „profesionálním diskutérem“, jenž „v rozsáhlých monolozích¹⁶ přivádí všechno, v čem se ostatní mylí, na pravou míru“. Zde podle Blažíčka spisovatel „udělal z Kojana hláskou troubu svých teoretizujících vývodů“, a Kojan se tak nyní se svou cílenou agitací jeví jako „docela jiný, v každém případě nenainví člověk“ (Blažíček 2014, s. 25).

S hodnocením Kojana v díle je to však ještě složitější. Už od svých prvních vystoupení je konfrontován s úsudky jiných postav, jež mnohdy nejsou vůči němu příznivé, ba staví se k němu rezervovaně i přímo odmítavě. Spíše negativně vnímá Kojana už souseď Skoba¹⁷ a jeho malý syn Frantík, chovající zášť též vůči svému vrstevníku Bartoňovi. Skoba popisuje Kojana jako svého bývalého kamaráda a dobrého člověka, který se ale se svou dobrotou příliš vynáší a přetváří se (Holeček 1898/1901, s. 178,

14 Nápadné je např. to, jak se už na konci šesté části (*Rok smrti*) hovoří o začínající válce s Pruskem, která pak nad dalšími tisíci stran *Našich* visí jako neustálá hrozba, k samé válce ale přesto děj nikdy nedospěje. Příklady subjektivně pocítovaného bezčasí jsou vstupy do dětských myslí Frantíka a Bartoně v prvních dvou knihách.

15 K Šaldovu hodnocení Egonu se vyslovuje nesouhlasně Daniel Soukup — lidské gesto projevené pouze vůči vlastní rodině nedělá ještě z Egonu kladnou postavu —, upozorňuje ale také na závěrečnou proměnu myslivce Boubína, jenž se v *Emisarech* (8/10) obrací pro Holečka příznačně od lesa k selství, byť zřejmě ne „zcela přesvědčivě“ (Soukup 2013, s. 166). Jiným příkladem je ospalá a netečná Anýžka, která si po dlouhém odmítání dohazovaných nápadníků samostatným výběrem ženicha zajišťuje emancipované postavení ve světě *Našich*.

16 Připomeňme v této souvislosti jinde podané Holečkově tvrzení o přirozené výřečnosti jižních Čechů, dědicích prý po staletí „umění vypravovatelské“: „Každý strýc uměl vypravovati plynně, plasticky, jasně, souvisle, logicky vyvozovati jedno z druhého, a někteří uměli kořeniti vtípem a humorem“ (Holeček 1915, s. 67).

17 K prvkům kontrastace mezi Skobou a Kojanem viz Hrdina 2018, s. 75n.

194). Jeho skutky milosrdenství vůči chudákům jsou přehnané a neupřímné, i starý sedlák Beranička, ztělesnění selské tradice a svědomí obce, proto nazývá Kojana bláznem. Hlavně se mu ale vytýká náboženská svéhlavost — Kojan prý by „mohl sám víru založit, ale byla by to víra kojanovská a ne křesťanská“ (tamtéž, s. 204). Ani nepřijal příliš snadné rozhrěšení od děkana Pospíšila, jemuž se přišel vyzpovídat, že zastřelil milovaného psa Cikána, který napadl žebračku. Až po tomto předběžném uvedení vstupuje na scénu Kojan *personaliter*: stává se tak v sadě mezi včelími úly, v takřka archetypálním obrazu Kojana jako hospodáře. Z koruny hrušně čáslavky a s pocitem bolesti po včelím štípnutí celou scénu skrytě pozoruje Skobův Frantík. Kojan vypráví své matce příhodu s krávou, jež nabrala rohem jeho malého synka Matějčka, a přesto mu neublížila. „Babička“ v tom spatřuje zázrak, ale Kojan existenci zázraků popírá. Přísně věřící matka jej proto vážně kárá, že je „nevěrec a pohan“, a o něco později znovu, že je „bludař“ (tamtéž, s. 240, 243).

V navazujícím *Bartoňovi* tematicky dominuje vztah syna a otce a porůznu se zde také komentuje vztah Kojana k tradicím a k náboženství. Když Bartoň onemocní a jeho matka se za něho srdceryvně modlí, podotýká ke Kojanovi starý sedlák Beranička nesouhlasně: „tvoje žena míchá se do božího“ (Holeček 1912, s. 42). Vypráví mu poté — se zřetelnými názvuky na Erbenovu *Kytici* — příběh o místní ženě, jež se snažila na Bohu vymodlit zdraví svého dítěte; to se sice uzdravilo, stal se z něj ale zločinec, který pak své skutky odpykal na někdejší obecním popravišti, jež nyní Beranička Kojanovi ukazuje jako neblahé místo lokální paměti. Kojan přijímá varovný příběh s úctou k tradici, kterou v něm pocituje. Výchovu uzdraveného syna poté pojímá nanejvýš svérázně: vyučuje ho, ale chce po něm vše naráz, a když šestileté klouče neví, často je už preventivně zbije. Bartoň, určený odmala ke kněžství, má mučednické sklony a o výprask, jenž mu přináší zvláštní uspokojení, otce přímo žádá.¹⁸ Kojan však jeho vznícené dětské zbožnosti nerozumí a pokládá ji za pokrytectví. Bartoňovy osamělé potulky („houzíry“) a později též jeho procházka, při níž si evokuje pocity světců „na poušti“, jsou příležitostí k setkávání s fantastickými světy, kde se dějí zázraky a zvířata hovoří jako lidé.¹⁹ Když chce Kojan před premonstráty zapírat staré modlitební knížky, Bartoň inspirovaný čtením životů svatých odmítá otcovu přetvářku a vydá jim je ke zničení. Premonstráty, kteří venkovánům výměnou za jejich zabavené „špalíčky“ dávají knihy o pekle a očistci, označuje vlastenecký děkan Pospíšil za novodobé Koniáše. Sám také nabádá Kojana, aby dal Bartoně na kněžství, ale dbal přitom, aby hoch nesklouzl k odnárodnění. Když se jej sedlák ptá na výhody nové mlátičky, přející děkan jása: „Kojan není zpátečníkem!“ Kojan je i proto v očích Pospíšila „model českého sedláka“ (Holeček 1912, s. 215). Avšak takto bezvýhradně kladné vyjádření je v celém *Bartoňovi* zřejmě jediné.

První dvě knihy tedy představují Kojana spíše v negativním světle, a to částečně i z pohledu osob jemu nejbližších (matka, syn). Sedlák se svými proklamativními zásadami se v nich jeví jako pokrytec, pomatenec, neznaboh a možná i jako člo-

18 Jiným dobrovolným dětským mučedníkem (podobně jako Dostojevského Iljuša Sněgirjov) se stává v *Mracích*, sedmé části *Našich*, malý Pavlík Kořínek, rovněž pocitující rozkoš z výprasku, když jej otec trestá za jeho sklony k pyromanii (srov. Holeček 1923, s. 281n.).

19 Julius Dolanský podotýká trefně: „Co jiného jsou všechny ty Bartoňovy ‚houzíry‘ než palčivá touha dítěte poznat na vlastní pěst nekonečná tajemství světa?“ (Dolanský 1950, s. 463).

věk vnitřně nesmiřitelný a krutý (a to spíše ve smyslu Dostojevského psychologismu než jako romantický rozervanec). Jak ale v tomto kontextu rozumět Holečkovým výroky v dopisech Janu Voborníkovi ze 17. 9. 1901, že „je třeba celou českou myšlenku vtělit v takového Kojana a sebrati rozbitiny české duše“ (Voborník 1913, s. 73–74), nebo z 5. 11. 1903, že si Kojana „nepředstavoval jako blouznivce, nýbrž jako typ normálního člověka, u kterého jest rozvinut i rozum i srdce i svědomí“? (tamtéž, s. 110–111). Určující je nepochybně sám text díla, nikoli pobočný komentář, byť vzešlý z pera téhož autora (a tím méně potom komentáře neautorské, např. v recenzích či cizí korespondenci). Ukazuje-li dílo zřetelně jiným směrem, než jaký mu jeho autor přisuzuje v paratextu, lze z toho vyvodit, že dílo není ve shodě s proklamovaným záměrem — buď jej plně nevystihuje, nebo jej naopak přesahuje. Budeme tedy dále mj. sledovat, v jakém smyslu se Kojan vymkl z Holečkova zamýšleného plánu a nakolik takto umožňuje konzistentní interpretaci textu.

Pojetí díla, na němž autor pracoval přes třicet let, nutně vykazuje průběžné výkyvy. Holečkovi protagonisté jako Kojan, Králenec, Anýžka, Boubín a další navíc představují vždy různé alternativy, v nichž se „naši“ jeví jako svěbytné (proto)typy, mezi nimiž mimo sdílené prostředí a sociální vrstvu často ani nenajdeme společné jmenovatele. Kolísají více z vnitřních (psychologických) nežli vnějších (epických) důvodů, a lze je tedy posuzovat lépe samostatně než v interakci. Oba citované Holečkovy výroky, spojující Kojana s češtvím a racionalitou, třebaže jsou podle našeho názoru v rozporu s celkovým nastavením postavy Kojana, nacházejí v rozlehlém textu *Našich* přece jen příležitostnou oporu. Kojan výslovně nikde neagituje pro český nacionalismus, i tak je ale jeho vlastenecké (lokální a selské) cítění z jeho názorů o posvátnosti půdy, nutnosti poctivě na ní hospodařit a nikdy ji nezaprodát²⁰ víc než zřetelné. Kojan, a neméně i Králenec, jsou v tomto smyslu jakými si ztělesniteli „národní hrdosti“ (její „nedostatek“ označil Holeček za hlavní českou chybu už ve své ranější stati *Zrcadlo naší národní společnosti*; Holeček 1881a, s. 3). Podobně je možné přičíst i jistou míru racionality jednotlivým Kojanovým argumentům, byť se pak v celkovém obrazu velmi okatě zvrhávají v přímočarou křesťansko-selskou ideologii; tu jsou schopny identifikovat jako pobloudilou či zhoubnou i samy postavy okolo, třebaže nejednou uznávají Kojanovu poctivost a převahu.

Ve *Výpravě*, třetí knize *Našich*, se Kojan do značné míry vytrácí z obzoru. Podobně je tomu i v navazujícím *Boubínovi*. Zde však přesto natrefíme na dvě významné scény, jež se ke Kojanovi vyjadřují opět kriticky. V první z nich odsuzuje pytlák Skoba jeho „bludné učení“, jež označuje jako „kojanovštinu“,²¹ a pronáší ke svému vrstevníku:

Víš-li věrně, co je kojanovština? To je svrab, který se šíří od našeho souseda Kojana. Myslím špatné jeho pochopování našeho křesťanského náboženství. Bohužel, i kněží

20 Od páté části (*Adamova svatba*) dále vyniká varovný případ vsi Kbelnice, jež před očima „našich“ zaniká, když je machinacemi knížete Egona a Žida Lepoldky odkoupena od sedláků kvůli spekulaci s pozemky. Význam tohoto tématu se v textu mimořádně zdůrazňuje právě zmíněnými názory stožického sedláka (a ovšem též Králence, pocházejícího z nedaleké Lékařovy Lhoty).

21 Toto slovo Holeček vytvořil podle ruských literárních vzorů, jako je oblomovština, karamazovština apod.

ho v tom utvrzují, jako pan děkan Pospíšil. On učí jako prorok nějaký (Holeček 1959, s. 368, 369).

Kojan je podle Skoby „obecně nebezpečný člověk“, jehož příklad může i zničit ty, kdo mu naslouchají:

Kdyby Kojan sám tak jednal, jak učí, musel by svůj sad vydati všanc housenkám a chroustům, svá pole myším, svůj kurník kunám. To jsou mu vesměs bližní (tamtéž, s. 369, 370).

V druhé scéně hovoří o Kojanovi v rozmluvě s Vojtěchem Boubínem učitel Matěj Kazbunda. Kojan byl tím, kdo se jej ujal, když byl pro neshody ve vsi zbit a ponechán v blátě, a dokonce mu slíbil zasadit se o to, aby získal obecní příspěvek na cestu do Ameriky, kde má začít nový život. Kverulant Kazbunda přesto vnímá Kojana s nevraživostí jako farizejského pokrytce, honosícího se svými ctnostmi, cíleně ovlivňujícího názory ostatních sedláků a rozkládajícího mínění v obci:

Kojana neurazíš. Obviň ho z celého desatera, on ani necekne. [...] Jako na sobě každou vinu nechává, tak z bližního každou vinu snímá a na sebe nakládá. [...] Kojan hrany ohlazuje, zakulacuje, protivy mírní a nakonec smiřuje. Tak na sporné strany působívá, že posléze nevěří, proč jsou proti sobě, a to, proč by se dříve byly na lžici vody utopily, najednou se jim zdá být nicotným a směšným. Ze staršího pokolení jen Skoba a z mladšího jen já dovedli jsme vytrvale Kojanovi čelit (tamtéž, s. 426).

Naslouchající postavy tato negativní hodnocení Kojana nijak nevyvracejí, ale plně se s nimi shodnou. Proti všem nepříznivým soudům tak v díle stojí Kojan sám a jako víceméně jediný také může přesvědčovat čtenáře o svých názorech a čestných úmyslech. Nepřisvědčují mu však nejen ostatní postavy, ale zvláště nápadně ani vypravěč. Srovnáme-li tento úzus např. s Nerudovými arabeskami a povídkami (*Byl darebákem, Přivedla žebráka na mizinu* apod.), zjistíme, že tam se s veřejným míněním zachází vypravěčsky odlišně: čtenář je v nich obvykle obeznámen s pravdivým stavem postavy a umí rozeznat, které soudy o ní, pronášené ostatními aktéry, odpovídají fikční skutečnosti a které jsou falešné. U Holečka však množství negativních výroků o Kojanovi není v dalším textu *Našich* korigováno, relativizováno ani jakkoli svedeno na jednotnou linii — dílo jim tedy zřejmě porůznu dává za pravdu. Jiný přístup do Kojanovy mysli než skrze jeho monology a hodnocení dalších postav přitom dílo neposkytuje; Kojanovo vlastní „já“ tak zůstává čtenáři utajeno.

Ke kuriózní paralele dospívá charakterizace Kojana v šesté části, nazvané *Rok smrti*. In extenso je v ní uveden obsáhlý dopis pátera Sterzingera knížeti Egonovi, vyjadřující úvahy jezuity, v nichž se spojuje kritika češství s názorem o potřebě nadvlády církevní moci nad světskou (Holeček 1908, s. 74–123). Egon, který dopis dočte jen z úcty k svému někdejšímu vychovateli, se k jeho obsahu vyslovuje pohrdavě a připomíná si vyprávění „o tom sedlákovi v Stožicích, kterému přezdívali apoštolů nebo také proroků“ a který prý hlásá dobu, kdy „se skuteční království boží na zemi, zrušeny budou rozdílů stavů a všechnen majetek bude společný“. Ironicky přitom uvažuje, jak by asi „starý jezuita na to koukal, že Kojan, prostý sedlák bez škol, dohloubal se sám ze sebe skoro

téhož, čeho se P. Sterzinger dofilosofoval za celý život“, a jak by mohlo být zábavné „svěsti ty dva“ dohromady (tamtéž, s. 125). K setkání Kojana a Sterzingera v dalším ději *Našich* nedojde, čtenáři tedy není objasněn rozdíl mezi myšlením těchto postav. Paradoxní spojení²² dvojího fanatismu sedláka a jezuity tak zůstává potenciálně ve hře pro výklad Kojana i celého díla. Sterzingerův obsírný elaborát se v textu neuvádí bez účelu: nonpersonální vypravěč mu později zčásti přisvědčuje, byť s výhradami. Sterzinger popisuje český národní charakter možno říci v duchu ruské literární koncepce „zbytečného člověka“, tedy podle Holečkova vypravěče jako příklad lidí netečných a fatálně ochabujících dříve, než dokážou uskutečnit své plány. Soudí přitom, tvrdí vypravěč, jako „cizinec, jenž sice mnoho a trefně pozoroval, ale přece nemohl nahlédnouti do všech záhybů duše české“, a proto „základnou vlastnost národní duše české osvětlil jednostranně a neúplně“. Vypravěč pak dává této vlastnosti jednoznačné pojmenování: „resignace“ (tamtéž, s. 227). Text ale neposkytuje žádné vodítko, zda by se k takovému — patrně autorskému — názoru býval klonil i sám Kojan.

Možných paralelních postav ke Kojanovi je v *Našich* několik. Lze tak vnímat např. Viktoru z *Mraků* (sv. 7/8), jenž je ostatními postavami hodnocen podobně rozpolceně jako Kojan — jednou jako jurodivý blázen a jindy jako rozumný člověk — a jenž se otcovsky ujme malého Pavla Koříňka, kterému jeho násilnický otec zavraždil matku (o Pavlíkově niterné podobnosti s Kojanovým Bartoněm jsme se už zmiňovali). Zásadní je paralela vedená mezi Kojanem a Králencem. Podle Blažička v *Našich* od *Boubína* dále „Holeček rozvinul vedle kladně hodnoceného postoje Kojanova protikladný kladně hodnocený postoj Králencův“, mezi nimiž v textu „zůstává sice podstatný rozdíl, ne však rozpor“ (Blažíček 2014, s. 99–100). Mimo jiné jde též o jejich postoj vůči autoritě, v němž se mírumilovný Kojan i bojovný Králenec přes různost povah nakonec stýkají.²³ Spíše než Kojan by právě Králenec naplňoval roli příkladného sedláka: obhajuje posvátnost a neprodejnost půdy a angažuje se (marně) v záchráně vsi Kbelnice. Sám je však člověk tvrdý až mstivý (tamtéž, s. 27–28), a nelze tedy ani jej pokládat za mravní „vzor“.

Došud jsme se ve fikčním prostředí *Našich* setkávali ponejvíce se záporným postojem ke Kojanovu myšlení a působení v díle. Teprve v *Emisarech*, přesněji v jejich druhé části (sv. 8/10), nastává zjevná rehabilitace Kojana: sedlák zde naplno vyjadřuje své názory o podstatné úloze selství a jeho slovům bezvýhradně přitakává celá shromážděná komunita (mezi jinými i jeho nadšený stoupenec Viktora). K tomuto obratu dochází vlastně až před koncem Holečkem publikovaného textu *Našich*, dávno po úvodních knihách, v nichž spatřovala hlavní umělecký přínos díla řada vykladačů od Emanuela Chalupného po Františka Všetičku (2011; 2022). Předběžně můžeme konstatovat, že v pozdějších knihách sice dochází k úbytku tvárných prostředků a postupů, ale současně teprve v nich plně vyvstává idea díla.

22 Neplatí tedy zřejmě tvrzení, že Sterzinger „rozvíjí filosofii feudálně-jesuitskou jako příšerný přímo kontrast sociálně politický, v jehož zrcadle teprve náležitě vyniká prostá humanita Kojanova“ (Chalupný 1928, s. 459).

23 Blažíček svoji úvahu uvádí pro nás důležitou poznámkou: „I Kojan se proměňuje, sám vysvětluje v druhém dílu osmé knihy, že už nezastává své někdejší přesvědčení, podle něhož „křesťan má bližnímu ve všem ustupovat a vyhovovat, aby ho nepodráždil ke hříchu““ (Blažíček 2014, s. 99).

Zlomové Kojanovo vystoupení v *Emisarech* přichází asi v červnu 1866 ve vypjaté situaci před nadcházející válkou, v níž jsou vesničané vystaveni vlivu pruských vojenských dezinformátorů. Tajní „emisaři“ Jan Semerák a inženýr Uhlík patrně hodlají využít místní tradice Chelčického k vyvolání povstání sedláků proti Rakousku.²⁴ Semerák dokonce ve svých projevech spojuje Husa, Chelčického a Žižku s Lutherem, na čemž zakládá údajně společnou pruskou a českou ideu silného národa (Holeček 1929a, s. 237–242; 1929b, s. 126). Doslechne se o Kojanově volnomyšlenkářství a jeho rozmíškách s prostátním kněžstvem (fanatický páter Kroiher). Dá se s ním proto před hosty shromážděnými na krčinách v Boubínově myslivně cíleně do hovoru, v němž podle vypravěčského shrnutí směřuje k prosazení názoru, že „pro český národ není jiné možnosti zachování, než poddá-li se úplně německé kultuře a splyne s ní“ (Holeček 1929b, s. 132). Spolu s tím Češi mají také přijmout Lutherovo „náboženství síly“, jež si dříve Semerák spojil s husitstvím.

Kojan tvrdí v duchu poněkud evangelickém, že křesťanství v budoucnu vše ovládne, ale že už nebude kněžský stav, neboť kázat bude moci každý, kdo se k tomu bude cítit povolán. Jako spasitele lidstva od záhuby (od „Antikrista“, za nějž jinde pokládá jmenovitě Kroihera a jemu podobné) označuje Kojan sedláka:

Silný střed, jež sedlák znamená,²⁵ zvítězí a opanuje, a selský život, selské řády, selské křesťanství sjednotí v sobě všechny národy, všechny víry a stavy jejich, a tehdy nadejde doba jednoho ovčince na celé zemi, a jednoho pastýře (tamtéž, s. 151).²⁶

Své názory Kojan přiznaně čerpá ze smýšlení sedláka Beraničky, jenž je mu vzorem. Předpovídá též zánik lidem jako kníže Egon (tamtéž, s. 161), pocházejícím prý z plemene Kaina, uchvatitele veškeré vlády na zemi, na rozdíl od sedláků, kteří jsou potomky Abela. Pro všechny přítomné je Kojan bezprecedentně vítězem diskuse a též oba emisaři hodnotí jeho vystoupení jako pozoruhodné, byť podle nich obsahuje prvky bizarnosti. Shodují se, že svým hlásáním reformy světa, spočívající v návratu k selství a k původnímu náboženství, Kojan přesahuje socialistické učení, údajně usilující jen o jednotlivé sociální výhody. Současně v něm ke své nevoli nalézají zřejmý výraz „české národní duše“ (tamtéž, s. 196).

V závěru *Emisarů* figuruje Kojan ještě v jedné scéně, klíčové pro určení vzájemné pozice několika protagonistů *Našich*. Jde o scénu, v níž hrozí fatální eskalací střet

24 Součástí pruské agitace se stává i opakovaně uváděná dezinformace, že Bismarckův předek pocházel z České Skalice a jmenoval se Pismárek (Holeček 1923, s. 176n.; 1929b, s. 243).

25 Srov. Soukup 2013. Také v esejistické knize *Česká šlechta* nachází Holeček gros společnosti mezi šlechtou a proletariátem, „ve stavech středních: v rolnictvu, měšťanstvu a svobodné inteligenci. [...] V středu společnosti jest jádro její, ve středních vrstvách je síla, naděje i budoucnost českého národa. [...] od něho [společenského jádra, M. Ch.] závisí blaho i spása českého národa“ (Holeček 1918, s. 168).

26 V této souvislosti se nedá přehlédnout, že Jan Kojan má shodné iniciály s Kristem, na nějž zde poukazem k pastýři i pak jmenovitě naráží. Hrdina připomíná ještě pololegendárního krajevého mučedníka Jakuba Kubatu (Hrdina 2018, s. 79). — Můžeme snad vyslovit i domněnku, že Holeček pro lepší zapamatování schválně určil svému sedlákovi jméno obsahující vnitřní rým (srov. jméno Jean Valjean u Victora Huga).

Králence a Egon: myslivci, který se na pokyn knížete chystá zastřelit útočícího Králence, srazí ruku Egonův dosavadní přívrženec Boubín (gesto ztráty loajality vůči Egonovi, za něž poté Boubín platí ztrátou místa), zatímco na druhé straně Kojan zadržuje Králencovu ránu (tamtéž, s. 254–256). Tento symbolický výjev už předznamenává nejen Boubínův odchod od knížete a jeho finální příklon k selství, ale je současně i výrazem Kojanovy zásady neodporovat násilím zlu, byť to zde bylo otevřeně manifestováno (Egon se před Králencem cynicky přiznal ke zničení Kbelnice i k dalším zločinům a manipulacím).

Pomsta knížete Egonu vůči Kojanovi, rozvíjející uvedenou scénu, dochází naplnění až v posmrtně vydaném fragmentu knihy *Šlechtic a sedlák*. Kníže dává Kojana zatknout za napadení navrátilce z Ameriky Kazbundy, který ho k tomu cíleně vyprovokoval. Egon se nyní, po likvidaci Kbelnice, chystá rozprodat i pozemky Stožic počínaje Kojanovým statkem. Název *Šlechtic a sedlák* tu ale nemusíme chápat jen ve smyslu konfrontace Egonu a Kojana. Může se vztahovat i k Egonovu synovci Lukovskému, nové a zřejmě kladné²⁷ postavě *Našich*. Hrabě Vojta (Bertl) Lukovský celkově odporuje praktikám svého strýce a jako pravý „šlechtic sedlák“, jak je vypravěčsky označen, navrhuje pozemkovou reformu příznivou venkovanům. Egon ho po tomto návrhu nařkne: „Z tebe mluví Kojan!“, načež Lukovský replikuje: „Ze mne mluví rozum a srdce“ (tamtéž, s. 357). Zatčeného Kojana později Lukovský před Egonem brání.

O moc víc už není ve známém textu *Našich* řečeno. Podle synoptického dovětku, nazvaného Jelenou Holečkovou „Stožice“ (tamtéž, s. 428n.), se má Kojanův případ stát věcí celého okolí. Pro vesničany není jen příkladem bezpráví, jež se hrozí rozšířit i na další statky a vsi, ztrácejí též v zatčeném stožickém sedlákovi moudrého rádce, k němuž by mohli vzhlížet v době nastávajícího vojenského konfliktu. Zde by se tedy veřejný obraz Kojana patrně ocitl plně v popředí jako veskrze pozitivní a vyvracel by podcenivé hodnocení Kojana v drtivé většině díla (až po druhou část *Emisarů*). Některé avizované výjevy však už autor neuskutečnil (např. vyústění Kojanova případu, nový střet Egonu s Králencem) a také není jasné, jak měla do životů postav zasáhnout válka.

3. PRŮSEČÍKY LITERÁRNÍCH POETIK A TRADIC

Na závěr se pokusme zachytit literárně směrové rozvrstvení *Našich* a v té souvislosti též určit hlavní intertextuální vazby, promítající se do charakteru díla. Už předchozí rozbor naznačil, že Holečkův mimořádně rozlehlý text, vznikající po několik dekád, není ani v tomto směru jednotný. Reflektuje několikerou literární tradici a náleží více poetikám. Jako možnou, ovšem jen typologickou paralelu k *Naším* lze chápat už starší mladoněmecký román, jemuž se Holečkův opus blíží některými vlastnostmi —

²⁷ Už ve fragmentu *Samota*, vydaném souběžně, se rozbíjí Holečkův negativní stereotyp šlechtice, když vedle zloducha Egonu poprvé vystoupí i jeho nadřizený, krajový mocipán Schwarzenberg, zpodoběný zde jako moudrý soudce a skutečná osobnost (Holeček 1930, s. 17–41). Jde zřejmě o Karla III. Schwarzenberga, o němž i jinde Holeček píše, že „byl nesporně dobrým a nadějným Čechem“ (Holeček 1918, s. 156–157). Není tu však našim cílem určovat historické modely pro jednotlivé postavy *Našich*.

olbřímí délkou, snahou o zachycení všech vrstev lidské společnosti od knížete po bezzemka (byť autor jasně straní sedlákům jakožto silnému „středu“ a současně elitě soudobého českého venkova) i samotným způsobem výstavby textu, kladoucím celá dějová pásma „vedle sebe“ (*nebeneinander*). Tam i zde narážíme na víceproutý, rekurtní postup vyprávění, uvádějící do děje stále nové postavy a perspektivy, vracející se i nečekaně k dávno odbytým událostem (v *Našich* se např. některá témata a postavy z počátečních knih znovu připomínají teprve v *Májích*) a způsobující enormní růst textu, jež je takto nutné členit do mnohasvazkových kompozic. Souvislost s mlado-německým románem přesto chápeme jako vnějškovou. Přímou inspiraci *Naši* zjevně těžší z domácí tradice venkovské realistické prózy a ze soudobého ruského románu (viz níže).

Svou exponovanou ideovostí zapadají *Naši* zřetelně do kontextu *ideálního realismu*,²⁸ který se v české próze zvláště výrazně prosazoval od padesátých let 19. století.²⁹ Lze tu mluvit o víceméně propojené ideologii selské, vlastenecké a náboženské, která mnohde proráží dílem až proklamativně. Kojan své názory postuluje s přímočarostí blížící se kazatelství a karatelství sektářů, koneckonců s jeho popsaným vzestupem v posledních knihách se projasňuje ideová stránka celého díla. Protagonisté jsou částečně pojednání jako ideové postavy: mimo zásadové sedláky typu Kojana či Králence jsou to i figury vysloveně záporné, které přes různé sociální postavení (šlechtic Egon, jezuitský kněz Kroiher, židovský kramář Lepoldka), jež už samo v textu vytváří ideové schéma, dovedou jednat v součinnosti, mají-li společný zájem (např. uchvácení Kbelnice). Současně je ale až nápadné, že se postavy vždy nedrží svých „rolí“ a nejednou vykračují z předem určených mantinelů (tak zjevně Kojan). Ideálněrealistické směřování *Našich* podporují také další prvky. Jako podstatný se tu jeví ambivalentní vztah k idyle, leckde cíleně rozrušované, někde však i znovu nastolované na podporu ideově-obsahové stránky díla. Holečkovi je blízký Hálkův apodiktický idealismus, pro charakter *Našich* je ale též zásadně důležitá souvislost s románem Václava Vlčka *Zlato v ohni* (1876, knižně přeprac. 1882), zasazeným do válečného roku 1866 a komponovaným částečně na základě konfrontací životních názorů katolického kněze Čackého a evangelického pastora Svobody (v Kojanovi jako by oba byli sliti dohromady). Častěji byla komentována podobnost mezi Kojanem a Cimburou (souhrnně Scheinostová 2004), ač je Baarův protagonista na rozdíl od Kojana zbudován jako výslovný vzor jihočeského sedláka bez jediné vady. Přesto v *Janu Cimburovi* (1908) najdeme i scénu, v níž se zrcadlí výjev z Holečkovy *Výpravy* (1903).³⁰

28 V dalším výkladu se opíráme o nové schéma poetik české prózy po roce 1860 (Charypar 2023; 2024). Jako volnou analogii k tam podané koncepci ideálního a analytického realismu lze chápat starší Hrdinovo vymezení synteticko-harmonizujícího a analyticko-kombinatorického pojetí realistické literatury, zpracované na základě kritických diskusí do roku 1891 (Hrdina 2015).

29 Sám Holeček v článku *Moji sedláci* poněkud expresivně uvádí, že jeho cílem v *Našich* nebyla romantická milostná idyla nebo naturalistické počítání chlupů v nose, ale ani realistická dokumentárnost připomínající exekučního odhadce, nýbrž neidealizovaná krása obsažená v pravdivosti (Holeček 1919b, s. 17–18).

30 Máme na mysli scénu divoké tancovačky, kde se ve *Výpravě* (Holeček 1904, s. 278n.) a v *Janu Cimburovi* (Baar 1985, s. 27n.) objevuje příhoda s obdobnými typy a částečně i jmé-

V první části *Emisarů* (sv. 8/9) se o realismu v literatuře přímo pojednává. Hovoří o něm ale pruský agitátor Uhlík, tedy postava, od níž nelze dobře očekávat vyjádření autorových postojů a názorů. Inženýr Uhlík tu promlouvá k vesnickému společenství, které mu z většiny nerozumí, a opakuje německé estetické koncepce z padesátých let o prostoupení realismu idealismem, které bohatě rezonovaly i v českém prostoru ještě zhruba v době konání *Našich*. Holeček už na počátku 20. století musel tyto myšlenky vnímat jako neaktuální a překonané. Přesto není od věci připomenout je právě i v souvislosti s ideálněrealistickým rozměrem *Našich*. Své tvrzení, že „[r]ealism v literatuře sloužití musí idealismu“, Uhlík později poopravuje výrokem: „Literatuře netřeba lidi idealisovat, ale ideály musí [literatura, M. Ch.] svatě chovat, za ně bojovat, víru v ně rozšiřovat“ (Holeček 1929a, s. 112, 163). Jinde Uhlík pozoruhodně — a za hlasitého nesouhlasu druhého „emisara“ Semeráka — adoruje prózu, jež prý v porovnání s veršem nenutí spisovatele „k natahování a přepínání“, ale umožňuje mu ovládnout jazyk a dosáhnout svobodného i přesného výrazu. Právě od ní proto očekává budoucí „povznesení literatury“. Zatímco lyrická poezie podle něho nahlíží „jen na vlastní nitro“ básníka, má prý v epické próze, jež „nazírá na věci i život mimo sebe“ (tamtéž, s. 152), vyvstat jakýsi vyšší subjektivismus, který posune literaturu od pouze osobních pocitů k širšímu, plně realistickému zření a současně k vyjádření ideálních národních cílů. Zde lze přece jen potenciálně nalézat autorský komentář k celkovému pojmání epičnosti v *Našich*, včleňující do nich zároveň „obranu tendenčně vyznívajících částí“ jejich „textury“ (Hrdina 2018, s. 71).

Holeček trvale zastával obecně realistické postoje v literatuře a odmítal samoúčelný estetismus. Byl to nejspíše on, kdo roku 1885 v *Národních listech* v obšírném anonymním článku *O hmotných poměrech naší literatury*³¹ odvrhl názor, že spisovatel „může psát bez poznání potřeb obecnstva a bez ohledu na ně“ (Anonym 1885, č. 353). Umění provozované čistě a pouze pro krásu je pro něho nepřijatelné:

Spisovatelstva našeho zmocnil se omyl, že jediným cílem jeho má býti krása, a krása že je sama o sobě účelem. Heslo to příliš abstraktní, než aby mohlo býti pravé. Kdo viděl krásu absolutní? Krása musí poutána býti pravdou, aby byla pochopitelnou i prospěšnou. Proto spisovatel musí míti tendenci, ovšem dobrou, chvály hodnou, vznešenou. [...] Spisovatel, je-li upřímný, nebude zastávati samoúčelnost literatury (tamtéž, č. 359).

ny postav: bláznivá žebračka, divoký chasník Vít / Jíra, děvečka u Kojanů / Kovandů Marjána, v širším kontextu dále Anýžka či u Holečka Viktora (ve vydání z r. 1904 ještě jako Pištor), jehož silácké kousky se podobají Cimburovým, aj. — Sám Baar se o *Našich* vyjadřoval s velkým uznáním. V referátu o *Mracích* (sv. 7/8) z roku 1908 označuje Holečkův počín za „podivuhodné dílo — celou skladbu románovou — kterou bych srovnal s ohromnou, monumentální gotickou katedrálou“, za dílo, jež v sobě propojuje odbornou studii s beletrií a „v soudobé literární produkci převyšuje všecko svojí originalitou — půvabem a velikolepostí“ (Baar 1913, s. 41–42).

31 O Holečkově přednášce téhož názvu v Umělecké besedě informovaly o několik dní dříve *Národní listy* 25, 1885, č. 306, 7. 11., s. 3. Některé myšlenky už také v jeho podání zazněly předtím (viz Holeček 1881b).

Estetického působení literatury se přitom Holeček nijak nezříká, mělo by však podle něho vyplývat i z jejich etických kvalit. Skutečný realismus totiž podle jeho výroku ze září 1901 neuplývá na materiální stránce života, ale zkoumá duševní hodnoty člověka:

Já, ponechávaje svým postavám skutečný jejich zevnějšek, pátrám a vyšetřuji methodou realistickou, jaký jest jejich duševní i společenský ráz, a docela jako realista dospívám k závěru: český lid jest idealista a reformátor. A to je mi reálný fakt, poznatek, z kterého vycházejí zkoumám dál a buduji (Voborník 1913, s. 73).

V Holečkově komplexním pohledu na realismus se tedy propojuje pozorovatelná vnější skutečnost, její sociálně-ideový dosah a niterné prožívání. Z hlediska poetologické charakteristiky lze tudíž tvrdit, že se tu vedle ideálního realismu uplatňuje též analytický a psychologický realismus.

Poetice *analytického realismu* odpovídají některé klíčové charakteristiky, jež platí víceméně pro celé *Naše*. Nalézáme zde maximální míru detailnosti při líčení osob a motivace jejich jednání, k níž je třeba připočíst i podrobnou analýzu všech druhů souvislostí. Zřetelná je dále snaha o pokud možno úplné zaplnění rámce pojednávaných událostí, v němž jako by nic nesmělo zůstat nevysvětleno a neokomentováno (volná kompozice celku *Našich* však přesto čtenáři ponechává dosti značný prostor pro interpretaci). Holečkova drobnohledná charakterologie rozrušuje schematismy, na nichž bývá někdy založeno pojetí postav v ideálním realismu. Tato skutečnost je o to zřejmější, že *Naši* částečně z těchto schematismů vycházejí: dosud zde nalézá uplatnění tradiční dělení postav na dobré a zlé, ale zatímco trojice ústředních padouchů (Egon, Kroiher, Lepoldka) je až vzorově nesporná, nelze proti nim v Holečkově lidském světě postavit snad žádnou výhradně kladnou postavu, děti nevýmaje. Spíše se zdá, jako by v tomto směru fungovala korelace mezi *Našimi* a *Našimi furianty* Ladislava Stroupežnického. Jen málo postav u Holečka uniká biči kritiky, který ovšem žihá nejpalcivěji na vysokých příčkách sociální hierarchie, u knížete Egona a jeho zvrácené družky Ady. Ostentativně furiantsky se v *Našich* projevují pyšní sedláci Králenec či Špírek a jistě i Anýžka Bakulová, tvrdošíjně odmítající ženichy. Jako furiantství lze vykládat Kojanovo neochvějné přesvědčení o vlastní pravdě, s níž nesouhlasí postavy v jeho okolí.

Celkově je možné říci, že morální kredit, spjatý s nárokem na myšlenkovou pravdivost a správnost konání, se v *Našich* nesoustředí do jednotek postav, kde by pro čtenáře byl snadno rozpoznatelný a přijatelný, ale je mezi nimi volně roztroušen, proměňuje se i u jedné postavy od pasáže k pasáži. Na otázky, v díle pouze naznačené, nedostává čtenář ihned svoji odpověď. Musí na ni čekat a dedukovat ji ze vzdálených souvislostí, ale ani tak se někdy nedobere přímého poznání. Ideová osnova se tím zneprůhledňuje a nabývá na komplexnosti spolu s postavami a dějovou zápletkou. Názorně jsme to viděli na traktování Kojana v textu: Kojan je zde ostatními postavami soustavně srážen z piedestalu, na nějž se sám umíněně staví, a přece se posléze stává mluvčím (takřka) celého vesnického společenství a dokonce exemplárním dokladem panské zvláště činěné na sedláčích, když je kvůli zjištění knížete Egona uvězněn.

V literárním odboru Umělecké besedy v květnu 1887 se Holeček, prosazující vybrané aktuální trendy ve světové literatuře, vyslovil pro realismus a naturalismus

ve smyslu L. N. Tolstého, nikoli však Zoly (Pražák 1913, s. 169).³² O různých afinitách Holečkových *Našich* k ruské psychologické próze vůbec jsme se průběžně zmiňovali, někdy se dokonce mluvívá o přímých textových souvislostech.³³ Tyto afinity ukazují nejenom na přítomnost analytického, ale též *psychologického realismu* v *Našich*. Projevuje se to opět i na způsobu utváření postav. U Holečka zřetelně převažuje zájem typologický (vytvářející v tomto případě spíše archetyp nežli stereotyp) nad povahokresebným. Přesto se Holeček zdá být místy výrazně inspirován psychologismem postav Dostojevského, poháněných vnitřními vášněmi a pochybnostmi, postav silných a současně rozporuplných, jednajících tu plánovitě a jindy zcela iracionálně. Typická Holečkova postava působí na čtenáře jako monument, avšak zároveň jako člověk poněkud bizarní, vyvolávající podiv svými vyslovovanými názory nebo konáním. Podrobněji jsme tyto rysy sledovali u Kojana a upozornili jsme také na Bartoně, s rozkoší zakoušejícího bolest z výprasku (sv. 2/2), nebo týraného Pavlíka, sváděného pyromanií (sv. 7/8), v němž Holeček podává vynikající psychologickou studii opět podle vzoru Dostojevského. Mimoto lze v souvislosti s psychologickým realismem v *Našich* shledat i prvky vyprávění, jimiž se do díla uvádějí niterné prožitky a vnímání postav. Zvláště pozorování a zaujaté přemítání Frantíka v první knize nebo následně Bartoňovy sny a chiméry se řadí k výjevům, které utkví v paměti snad každému čtenáři *Našich*. Projevuje se v nich vnitřní perspektiva postav, podávaná mj. prostřednictvím psychonarace či vnitřní řeči a s pečlivostí dbající stejně na věrohodnost a specifika dětského vnímání jako na estetický potenciál sdělení (další poetologické a naratologické postřehy uvádí Janáčková 1969).

V souvislosti s nimi se musíme též ptát po Holečkově vztahu k modernismu. Uvážíme-li, že i dobový psychologický realismus vycházel v mnohém vstříc požadavkům na moderní „psychologické“ umění, po jakém se u nás v devadesátých letech volalo od Šaldy po dekadenty v *Moderní revue*, je tato otázka ještě důvodnější. Jaroslava Janáčková, jak bylo řečeno, se už koncem šedesátých let ohrazovala proti doznívající „panrealistické“ doktríně a upozorňovala na fantazijní prvky v *Našich*, na využití mýtu a na básnickou inspiraci folklorní i zcela soudobou. Nověji se o Holečkovi vyjádřila jako o novoromantikovi (Janáčková 2004, s. 117), měla tu však na mysli spíše parnasistický literární úzus než modernismus z přelomu století (jako novoromantiky jinde uvádí Arbesa či Zeyera, autora série „obnovených obrazů“). Pokládáme za nadnesené hovořit u *Našich* o prostřednictví „modernistického vyprávění, díky impresionistickému stylu a preexpresionistickým prvkům dobové umělecké narace“ (Poslední

32 Je důležité, že také v prologu *Našich Jak u nás žijou i umírají* Holeček zřejmě kritizuje Zolovo zpodobňování venkova, až protichůdné jeho vlastnímu pojetí selství: „Emil Zola v románu *Země* vylíčil příšernými barvami hltavost půdy francouzského sedláka, jenž aby nabyl pídí země, je schopen nejbídnějších zločinův a krajní zvrhlosti citu“ (Holeček 1898/1901, s. 95).

33 Dolanský hovoří o ruských inspiracích už u raného Holečka a v *Našich* shledává pasáže odpovídající údajně konkrétním Turgeněvovým povídkám (Kojana srovnává s některými postavami z *Lovcových zápisků*, jako jsou Kasjan či Ovsjanikov) nebo polemizující s Tolstého myšlenkami, jeho Levinem ad. (Dolanský 1958; 1950, s. 462n., 469n.; 1949). Byla též shledána typologická intertextuální podobnost mezi kapitolou Posvěcení u Kojanů z *Výpravy* a Dostojevského *Zápisky z podzemí* (Janáčková 2004).

2004, s. 168). Z modernistických rysů však spatřujeme v *Našich* vcelku průkazně právě stopy impresionismu, byť jen v určitých pasážích. Tento impresionismus nemusíme spojovat pouze s barevnou sytostí některých líčení jako František Všeticka, který v tom směru poukazuje k závěrečné části druhé knihy „Svatý Bartoň na poušti“ (Všeticka 2011, s. 28; 2022, s. 197), ale v dané pasáži též s vnitřními citovými dojmy dítěte i s jeho subjektivně pohádkovým či legendistickým zřením světa a obecněji pak se známkami komplexního smyslového vnímání, s plenérovým zobrazením krajiny a splývavým viděním předmětů.

Pro Holečka je nicméně celkově určující jeho průběžně zmiňovaný niterný vztah k ruské literatuře a kultuře vůbec, v tehdejší slovanské střední Evropě nijak výjimečný (stačí tu jen vzpomenout na slovenského tolstojistu Alberta Škarvana). I přes svůj otevřeně kladný postoj k ruskému slavjanofilství byl však Josef Holeček v knize úvah *Národní moudrost*, již označil za „vedlejší produkt“ *Našich*,³⁴ schopen i vzácného kritického nadhledu, jenž nepostrádá na aktuálnosti ani v době nejsoučasnější:

Chtěl bych, aby poměr Ruska nejen k nám Čechům, nýbrž ke každému slovanskému národu byl upraven normálně [...]. I radím Rusku, aby pro žádný slovanský národ nepodnikalo, oč není jeho uznanými a zplnomocněnými představiteli požádáno. Jsem přesvědčen o šlechtné slavjanofilské duši Dostojevského, ale neodporučuji Rusku, aby činilo, jak on hlásal, a osvobozovalo Slovaný třeba proti je[ljich] vůli. Takového osvobození Slované by nikdy neuznali (Holeček 1919a, s. 248).

PRAMENY

Anonym [Josef Holeček?]: O hmotných poměrech naší literatury. *Národní listy* 25, 1885, č. 311, 12. 11., s. 6; č. 313, 14. 11., s. 3; č. 340, 11. 12., s. 3; č. 346, 17. 12., s. 5; č. 353, 24. 12., s. 5; č. 359, 31. 12., s. 5.

Anonym (Z.): Nezavrhují umění... *Naše doba* 6, 1898/99, č. 1, 20. 10. 1898, s. 73–77.

Baar, Jindřich Šimon: Pruské usilování o země koruny Svatováclavské. In týž: *Trnky. Hrst fejetonů*. Gustav Franci, Praha 1913, s. 41–46.

Baar, Jindřich Šimon: *Jan Cimbury. Jihočeská idyla*. Československý spisovatel, Praha 1985.

Holeček, Josef: *Zrcadlo naší národní společnosti*. Edv. Grégr, Praha 1881a.

Holeček, Josef: O našich literárních poměrech (Místo předmluvy). In týž: *Rozmanité čtení 1*. Vl. nákl., Praha 1881b, s. III–XIV.

Holeček, Josef: Jak u nás žijou i umírají. In týž (ed.): *Literární premie Umělecké besedy v Praze na rok 1888*. J. Otto, Praha 1888, s. 129–149.

Holeček, Josef: *Naši 1. Jak u nás žijou i umírají — Leto*. Vl. nákl., Praha 1898/1901.

Holeček, Josef: K našim literárním poměrům. *Rozhledy* 9, 1899/1900, č. 4, 15. 11. 1899, s. 129–133; č. 5, 1. 12., s. 171–177.

Holeček, Josef: *Naši 3. Výprava*. Vl. nákl., Praha 1904.

Holeček, Josef: *Naši 6. Rok smrti*. Vl. nákl., Praha 1908.

Holeček, Josef: *Naši 2. Bartoň*. F. Topič, Praha 1912.

Holeček, Josef: Husův kraj a lid. In: August Žalud (ed.): *Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu*. Český čtenář, Praha 1915, s. 59–79.

³⁴ Spolu s knihami *Selství a Česká šlechta*, k nimž jsme výše poukazovali (Holeček 1928, s. 367, 369, 374).

Holeček, Josef: *Česká šlechta. Výklady časové i historické.* Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha 1918.

Holeček, Josef: *Národní moudrost. Studie a úvahy* 1. F. Topič, Praha 1919a.

Holeček, Josef: *Moji sedláci. Cesta 2, 1919b,* č. 1, s. 17–19; č. 2, s. 35–37; č. 3, s. 58–59; č. 4, s. 76–79; č. 5, s. 95–98; č. 8, s. 158; č. 9, s. 177–179.

Holeček, Josef: *Pero. Román — paměti 1.* Pražská akciová tiskárna, Praha 1922.

Holeček, Josef: *Naši 7. Mraky.* F. Topič, Praha 1923.

Holeček, Josef: *Pero. Román — paměti 3. Srážky.* Pražská akciová tiskárna, Praha 1924.

LITERATURA

Blažiček, Přemysl: *Knihy o epice. Naši — Švejč — Zbabělci,* ed. Michael Špirit, Praha, Triáda 2014.

Dolanský (Heidenreich), Julius: *Holečkova cesta k „Naším“.* In: Josef Holeček: *Naši 1. Úvod: Jak u nás žijou a umírají. Frantík a Bartoň.* Orbis, Praha 1949, s. 339–348.

Dolanský (Heidenreich), Julius: *Kojanova báseň a pravda v Holečkových „Naších“.* In: Josef Holeček: *Naši 2. Bartoň.* Orbis, Praha 1950, s. 462–471.

Dolanský (Heidenreich), Julius: *Holečkovi Naši a L. N. Tolstoj.* In: Artur Závodský (ed.): *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám. Sborník prací.* FF BU — SPN, Brno — Praha 1958, s. 286–294.

Hanuš, František: *Doslov.* In: Josef Holeček: *Naši 3. Výprava.* SNKLHU, Praha 1958, s. 320–324.

Hrdina, Martin: *Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře 1858–1891.* Academia, Praha 2015.

Hrdina, Martin: *Prorocké gesto Holečkových Naších a jeho reflex v kulturní paměti jižních Čech.* *Česká literatura* 66, 2018, č. 1, s. 70–92.

Hrdina, Martin: *Krajina paměti jako svědectví o emancipaci rolníků po roce 1848.* In: Petr Čornej — Václava Kofránková a kol.: *Místa paměti v procesu formování moderního českého národa.* Historický ústav AV ČR, Praha 2021, s. 185–232.

Holeček, Josef: *Selství.* Československá akademie zemědělská, Praha 1928.

Holeček, Josef: *Naši 8. Emissaři 1.* F. Topič, Praha 1929a.

Holeček, Josef: *Naši 8. Emissaři 2.* F. Topič, Praha 1929b.

Holeček, Josef: *Naši 10. Šlechtic a sedlák.* F. Topič, Praha 1930.

Holeček, Josef: *Naši 4. Boubín.* SNKLHU, Praha 1959.

Holečková, Jelena: *Doslov.* In: Josef Holeček: *Naši 10. Šlechtic a sedlák.* F. Topič, Praha 1930, s. 435–436.

Chalupný, Emanuel: *Dílo Josefa Holečka.* Vl. nákl. — ČAVU, Praha 1926.

Chalupný, Emanuel: *Josef Holeček.* In: Josef Holeček: *Selství.* Československá akademie zemědělská, Praha 1928, s. 457–460.

Charypar, Michal: 1863–1918. V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu. In: Michael Wögerbauer a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014,* sv. 1. 1749–1938 Academia — Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2015, s. 477–560.

Charypar, Michal: *Co je realismus ve fikci (některé koncepce v angloamerické literární vědě).* *Slovo a smysl* 18, 2021, č. 36, s. 43–63.

Charypar, Michal: *Conceptualizing Literary History: A Survey of Poetics in Czech Fiction 1860–1910. Part One.* *Bohemistyka* 23, 2023, č. 3, s. 394–409.

Charypar, Michal: *Conceptualizing Literary History: A Survey of Poetics in Czech Fiction 1860–1910. Part Two.* *Bohemistyka* 24, 2024 (v tisku).

Janáčková, Jaroslava: *Poetizace v Holečkově idylické epopeji.* *Česká literatura* 17, 1969, č. 1, s. 118–140.

Janáčková, Jaroslava: *Josef Holeček. In: Josef Holeček: Naši. Výbor z epopeje 1,* ed. Bohumil Svozil. Československý spisovatel, Praha 1973, s. 3–7.

- Janáčková, Jaroslava:** Doslov. In: Josef Holeček: *Pero. Román-paměti. Výbor. Československý spisovatel, Praha 1976, s. 385–391.*
- Janáčková, Jaroslava:** Idylická epopej a její osud. In: *Řada: Román mezi modernami. Studie z historické poetiky. Československý spisovatel, Praha 1989, s. 121–161.*
- Janáčková, Jaroslava:** Lidé z „podzemí“ v Holečkově Výpravě. Nejen k morfologii Našich. In: Ondřej Macura — Tereza Riedlbauchová (eds.): *Jaroslav Vrchlický a Josef Holeček (1853–2003). Sborník ke 150. výročí narození dvou protichůdců. Desktop Publishing FF UK, Praha 2004, s. 113–122.*
- Janáčková, Jaroslava:** Holečkovy spory o čtenáře a s čtenářem. In: *Řada: Návraty. K české literatuře od K. J. Erbena po Ladislava Fukse. Filip Tomáš — Akropolis, Praha 2012 [1970], s. 142–155.*
- Kardyni-Pelikánová, Krystyna:** Panoramiczne powieści chłopskie w Czechach i w Polsce na przełomie XIX i XX wieku (Naši J. Holečka, Do třetího a čtvrtého pokolení J. Herbena, Rok na vsi A. i V. Mrštíkův a Chłopi W. S. Reymonta). *Slavia* 44, 1975, č. 3, s. 259–273.
- Moldanová, Dobrava:** Jiní a cizí ve světě (Holečkových) Našich. In: Marie Čechová — Dobrava Moldanová et al. (eds.): *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře. Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem 1999, s. 266–270.*
- Novák, Pavel:** Josef Holeček — Jak u nás žijí a umírají (sonda sociální situace na jihočeské vesnici druhé poloviny 19. století). *Studie k sociálním dějinám* 5, 2000, s. 61–92.
- Pohorský, Miloš:** Nepřátelství feudálního a selského světa v Holečkových Našich. In: Josef Holeček: *Naši 4. Boubín. SNKLHU, Praha 1959, s. 457–464.*
- Poslední, Petr:** Holečkovi Naši a polská chłopománie jako fenomény literární kultury. In: Ondřej Macura — Tereza Riedlbauchová (eds.): *Jaroslav Vrchlický a Josef Holeček (1853–2003). Sborník ke 150. výročí narození dvou protichůdců. Desktop Publishing FF UK, Praha 2004, s. 167–172.*
- Pražák, Albert:** Dějiny literárního odboru Umělecké besedy. In: Hanuš Jelínek (ed.): *Padesát let Umělecké besedy 1863–1913. Umělecká beseda, Praha 1913, s. 139–257.*
- Shaw, Harry E.:** *Narrating Reality: Austen, Scott, Eliot. Cornell University Press, Ithaca, NY — London 1999.*
- Scheinostová, Alena:** Jan Cimbura, Kojanův pozapomenutý bratr. In: Ondřej Macura — Tereza Riedlbauchová (eds.): *Jaroslav Vrchlický a Josef Holeček (1853–2003). Sborník ke 150. výročí narození dvou protichůdců. Desktop Publishing FF UK, Praha 2004, s. 144–156.*
- Soukup, Daniel:** „Silný střed“: selský ideál a jeho rozrůžňování v Holečkových Našich. In: *Řada: „Cikáni“ a česká vesnice. Konstrukty cizosti v literatuře 19. století. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2013, s. 153–184, 212–220.*
- Šalda, František Xaver:** Josef Holeček. Naši. 1. část: Kterak žijí a umírají. In: *Řada: Soubor díla 13. Kritické projevy 4. 1898–1900, ed. Rudolf Havel. Melantrich, Praha 1951 [1899], s. 277.*
- Šalda, František Xaver:** Patriarcha. In: *Řada: Soubor díla 22. Kritické projevy 13. 1925–1928, ed. Emanuel Macek. Československý spisovatel, Praha 1963a [1928], s. 327–334.*
- Šalda, František Xaver:** Josef Holeček a jeho selský epos. In: *Řada: Soubor díla 22. Kritické projevy 13. 1925–1928, ed. Emanuel Macek. Československý spisovatel, Praha 1963b [1928], s. 335–341.*
- Šalda, František Xaver:** Poznámky. In: *Řada: Šaldův zápisník 3. 1930–1931. Československý spisovatel, Praha 1991a [1930–1931], s. 68–72.*
- Šalda, František Xaver:** Dnešní stav krásné prósy české. In: *Řada: Šaldův zápisník 3. 1930–1931. Československý spisovatel, Praha 1991b [1930–1931], s. 153–161.*
- Voborník, Jan:** *Josef Holeček. F. Topič, Praha 1913.*
- Všetička, František:** K románovému cyklu Josefa Holečka. In: *Řada: Ariadnino arkanum. O kompoziční poetice české prózy v prvním desetiletí 20. století. Fontána, Olomouc 2011, s. 21–29.*
- Všetička, František:** Počátek Holečkova cyklu Naši. In: *Řada: Rázovitě refugium. O kompoziční poetice české prózy 19. století. H & H, Jinočany 2022, s. 190–197.*